

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Т. А. Дейнека

Транснаціоналізація виробництва та капіталу є домінантою сучасного процесу глобалізації економіки, тому дослідження процесів транснаціоналізації, починаючи від висвітлення сутності цих процесів у філософсько-ідеологічному аспекті та завершуючи з'ясуванням змісту найсучасніших проблем діяльності ТНК у світовій господарській системі, здійснюються надзвичайно активно. В Україні існують проблеми, які стримують процеси стратегічного партнерства українських компаній за кордоном, про що свідчить, зокрема, рівень транснаціоналізації найбільших українських компаній, який є дуже низьким порівняно з рівнем транснаціоналізації світових ТНК. Враховуючи значимість для національної економіки створення потужних ТНК українського походження, вітчизняна наука глибоко вивчає широке коло зазначених проблем. Необхідно передусім назвати наукові праці О. Білуса, В. Горбатова, М. Кизима, Д. Лук'яненка, Л. Руденко та ін. [1, 2, 3, 4].

Метою публікації є дослідження сучасних процесів транснаціоналізації виробництва та капіталу, які відбуваються в умовах глобалізації економіки. Завдання полягають у такому:

- висвітлити переваги об'єднання банківського та промислового капіталів з погляду забезпечення фінансово-економічної стабільності компанії;
- обґрунтувати необхідність регулювання концентрації виробництва та капіталу з метою збалансування позитивних результатів і негативних наслідків її дії;
- виявити можливості максимізації корисного впливу промислово-фінансової інтеграції на розвиток економіки України та її вихід на

інвестиційно-інноваційну траєкторію зростання;

- з'ясувати роль крупного бізнесу з погляду економічної безпеки – як один із реальних способів нейтралізації загроз для суспільства, які походять з бюрократизації, криміналізації, корумпованості тощо.

Глобалізація впливає на економіку окремих країн. Стосовно України, аналізу мають піддаватися як позитивні, так і негативні чинники її впливу. Згідно з визначенням впливу факторів глобалізації на динаміку розвитку української економіки за системою КОФ (розробленою швейцарським Інститутом дослідження бізнесу – Konjunkturforschungsstel der ETH Zurich), у 2008 р. наша країна перебувала на 62-му місці. Індекс КОФ визначається за індикаторами: рівень торгівлі (як сума всіх видів експорту й імпорту), прямі іноземні інвестиції (як сума припливу та відтоку інвестицій) та додатково – портфельні інвестиції (як сума абсолютної вартості їх припливу та відтоку), доходи нерезидентів (як заробітна плата чи прибуток від інвестицій, виражений у відсотках до ВВП).

Порівняння у динаміці на основі цього показника є найбільш наочним на фоні Росії та США – двох країн, вплив яких є найбільш відчутним для вітчизняної системи господарювання (рис.). Аналіз показав, що рівень інтегрованості США є сталим, тоді як Україна і Росія, перебуваючи у бурхливому перехідному процесі, впевнено рухаються від практично замкнутих економік до ліберальних та інтегрованих у світові майже паралельно.

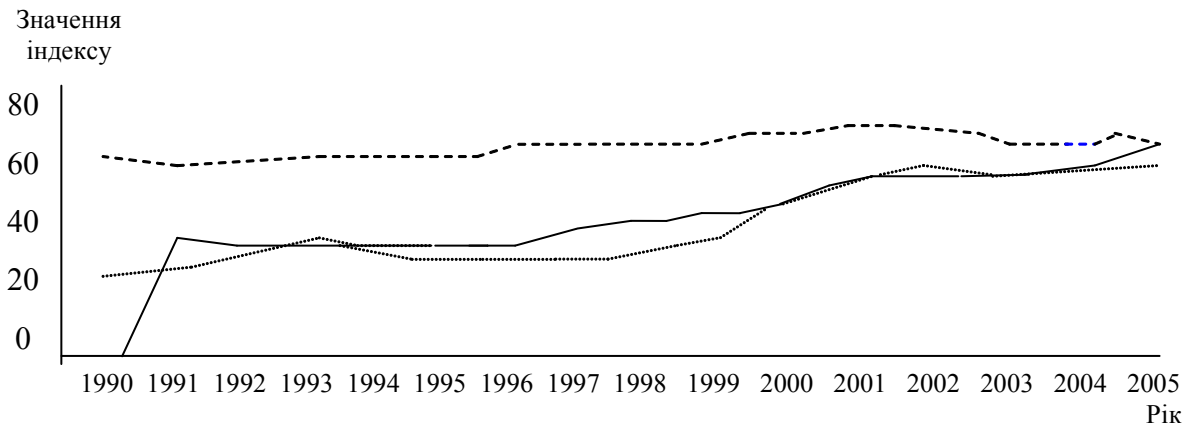

Рис. Економічна глобалізація (складено на основі [5])

Пов'язучи у рамках наукового аналізу розгляд транснаціоналізації виробництва та капіталу з процесами глобалізації економіки передусім необхідно відзначити, що діяльність ТНК тісно поєднана з інтересами держав, з яких вони походять. Цілі країн, з яких походять провідні ТНК, як правило, акцентовані на реалізації національних інтересів, а саме: на забезпеченні високого рівня життя своїх громадян і укріпленні міцності та авторитету своєї держави в системі світогосподарських відносин. Подібна ситуація зумовлює явища одностороннього глобалізму, який трактується цими країнами як розвиток виключно у власних інтересах. Проте, незважаючи на безперечність факту стосовно того, що сприяння держав створенню національних ТНК зумовлено насамперед бажанням досягнути світових економічних переваг (це може бути мотивовано як інтересами стабільного розвитку власного національного господарства, так і прагненням економічної політичної експансії), необхідно відзначити, що через зростання взаємозалежності держав при кожному новому переході глобалізації на більш високий рівень свого розвитку суттєво зменшуються можливості окремих країн встановити новий економічний порядок, який відповідає виключно їх прагматичним інтересам.

Саме це породжує в умовах глобалізації суттєве загострення суперечностей, пов'язаних з боротьбою за обмежені паливні, сировинні, трудові ресурси й істотне посилення глобального суперництва за ринки збуту. Потреба вирішення міждержавних економічних конф-

ліктів робить інтереси держав і ТНК щільно пов'язаними. Вони об'єктивно співпадають тому, що ТНК дозволяють державам, з яких вони походять, отримувати доступ до ресурсів інших країн. Крім того, за наявності обопільних інтересів стає доступною і реалізація інших переваг. Розміщуючи своє виробництво за кордоном ТНК позбавляють свої держави від необхідності долати протекціоністські бар'єри у разі їх уведення. Через появу на території інших країн власності ТНК у вигляді філій і дочірніх підприємств крупний бізнес зміцнює позиції своєї держави, забезпечуючи за кордоном її реальний міжнародний вплив.

Отже, з огляду на реальність впливу промислово розвинених країн на велику кількість регіонів світу, політичне й економічне значення транснаціоналізації слід визнати одним з найважливіших факторів глобального економічного розвитку. Нині усвідомленою метою зовнішньої політики будь-якої з держав, що прагне, якщо не домінуючого впливу на стан міжнародних економічних відносин, то принаймні паритетних відносин у цій системі, є перетворення провідних вітчизняних корпорацій у транснаціональні. Україна у цьому не має бути виключенням.

Проте концентрація виробництва й капіталу, а також процеси відповідного транскордонного руху, якщо це розглядати як шлях реалізації інвестиційно-інноваційного розвитку нашої країни, мають бути керованими. Інакше замість економічного зростання можна спровокувати негативні наслідки у вигляді

створення сприятливих умов для отримання крупними національними компаніями надприбутків унаслідок прихованого монополізму і, при цьому, поляризацію доходів у суспільстві, розшарування населення, соціальні конфлікти тощо, а також послаблення політичної «ваги» уряду за межами країни.

У сучасних умовах концентрацію капіталу та виробництва оцінюють, головним чином, з позицій їх потенційного впливу на конкуренцію на товарних ринках і значно менше – з погляду економічної безпеки. Нині першорядним стає аналіз результативних ефектів концентраційних угод щодо динаміки економічного розвитку, структури економіки, зайнятості та рівня життя населення. Фрагментарність усвідомлення проблем концентрації призводить до нехтування дієвим інструментарієм стимулювання економічного розвитку. Науковці зазначають, що потрібна система заходів щодо аналізу, оцінки і регулювання концентрації з метою збалансування позитивних результатів і негативних наслідків її дії, максимізації впливу вказаних процесів на розвиток економіки України та її вихід на інвестиційно-інноваційну траєкторію зростання [6, с. 111–119].

Для того щоб виокремити як визначальну перевагу сучасного економічного розвитку інвестиційно-інноваційний аспект у діяльності сучасних міжнародних корпорацій, необхідний історико-логічний аналіз ТНК у контексті процесів глобалізації. За критерієм міжнародної економічної активності виділяють п'ять поколінь ТНК [7, с. 281]: 1) колоніально-сировинні ТНК, 2) ТНК типу «трест», міцно пов'язані з виробництвом військово-технічної продукції, 3) ТНК 60-х рр., які існували у формі концернів і конгломератів і активно використовували досягнення науково-технічної революції, 4) ТНК 80-х рр., які засновувалися на таких формах прямих іноземних інвестицій як стратегічні альянси, злиття та поглинання, 5) сучасні ТНК, основною відмінністю яких є надзвичайна економічна та фінансова потужність, що робить їх самостійними гравцями у світовій економіці поряд із національними державами. Зважаючи на останнє, ТНК, які є результатом еволюційного розвитку трансна-

ціонального капіталу, засновуючись на масштабній концентрації і централізації капіталу, мають реальні можливості, а головне, потребу у розвитку за напрямом інновацій.

За останні десятиріччя економісти неодноразово прогнозували кінець розвитку великих підприємств. Звичайна логіка таких прогнозів полягає у тому, що у наш час мініатюризації і комп'ютеризації високовиробниче обладнання перестало бути доступним тільки для великих фірм. Мале підприємство з технічного погляду тепер часто не поступається великому, але позбавлене таких недоліків, як незграбність, бюрократизм тощо. І, відповідно, у малих підприємств є всі шанси на витіснення гігантів. Такі прогнози, правильно описують технічний бік справи і тому досить переконливі, але ніяк не втілюються в життя [8].

Дійсно, в арсеналі малої фірми сукупність виробничих процесів створення готової продукції (особливо якщо йдеться про комп'ютерні, інформаційні технології тощо) може бути не гірше, ніж у великої. Проте будь-якій галузі для успішного ведення справи необхідні великі квазіпостійні витрати – значні витрати на НДДКР, на підтримку загальносвітової збутової мережі тощо. Враховуючи це, на перший план виходить не технологія, а економіка. При визначенні собівартості одиниці продукції умовно-фіксовані витрати, пов'язані з науковими дослідженнями, дослідно-конструкторськими розробками, випробуваннями, впровадженнями винаходів, новітніх зразків тощо, розподіляються на загальну масу продукції і, за інших рівних умов, економічний результат є тим краще, чим більше масштаб господарської діяльності компанії. У граничних випадках великий розмір квазіпостійних витрат фактично визначає частку галузі, яка належить великим компаніям. Не випадково, майже всі масові процесори у світі виробляє «Інтел», а магістральні пасажирські літаки – «Боїнг» і «Аеробус» тощо. Як зазначають фахівці, витратити мільярди доларів на розробку якого-небудь чергового суперлайнера «В 7XX» або «А 3XX» і потім виробляти його малою серією, можна тільки спеціально поставивши перед собою ціль розоритися [8].

Для економіки України характерне техно-

логічне відставання. Фактично прогресують антиінноваційні зрушення в структурі економіки. Ця руйнівна тенденція існує, до того ж, при недостатньому для високотехнологічного розвитку економіки загальному обсязі інвестицій (більша частина коштів – до 75 % вкладається у виробництво продукції третього технологічного укладу).

Україна має високий рівень відкритості глобальному економічному середовищу; є членом СОТ. Проте наявного ресурсу зовнішніх зв'язків недостатньо для реалізації імперативів інноваційного розвитку. Переваги вільного доступу на ринки більшою мірою стосуються ринків з ціною конкуренцією – ринків сировинної продукції і стандартизованих масових готових виробів. Значно меншим чином це стосуються високотехнологічних виробів, що постачаються здебільшого у замкнутих системах обороту ТНК і мінімально піддаються впливу лібералізаційних заходів СОТ. Отже, якщо Україна покладатиметься лише на дію ефектів торговельної лібералізації, то ще тривалий час вона буде утримуватися у сфері низькотехнологічного експорту з низькими рівнями прибутків. Тобто на сучасному етапі Україна поставлена перед необхідністю використання більш широкого арсеналу заходів економічної політики, які б, зокрема, діяли у напрямі прискорення інновацій у секторах потенційних конкурентних переваг вітчизняної економіки та сприяли створенню умов для формування потужних українських ТНК, здатних до конкуренції у глобальному економічному середовищі.

Досліджуючи стан економіки України в умовах кризи, В. Геєць сформулював ряд визначальних положень щодо засад, спрямованих на вихід країни зі складного становища. У контексті тематики нашого дослідження, зокрема, потрібно виокремити таке: важливою є політика імпортозаміщення та забезпечення експортної орієнтації економіки за рахунок четвертого і навіть п'ятого технологічних укладів, беручи до уваги, те, що в країні є ресурси авіаційної і космічної галузей, ядерної енергетики, існують біологічні успіхи у медицині, інформаційно-комунікаційних технологіях, зберігається можливість реалізації інфра-

структурних проектів [9, с. 69]. Зважаючи на це, на нашу думку, навряд чи застосування «проривних» технологій і реалізація зазначених засад можлива силами дрібних і середніх підприємств – це завдання для крупного бізнесу, для корпорацій, які базуються в Україні та працюють в інтересах вітчизняної економіки як на внутрішньому ринку, так і за кордоном.

За умов чіткої регламентації усіх аспектів створення, обліку та державного регулювання діяльності ТНК найбільш ефективною формою реалізації передумов промислово-фінансової інтеграції слід вважати фінансово-промислові групи (ФПГ), системоутворювальними ознаками яких є наявність функціональних центрів промислового та банківського (фінансового) капіталу, а також домінуючого центру, що визначає загальну стратегію структури (головної компанії). Така побудова дозволяє максимально наблизити механізм міграції капіталу ФПГ до механізму руху капіталу на фінансових ринках при використанні переваг централізованого управління його системою. Ядром ФПГ є система економічних відносин і інструментів, що формується внаслідок взаємодії її учасників. Завдяки створенню групи, використання інструментів, якими оперує кожний окремо взятий учасник, набуває системного характеру, водночас взаємодоповнює та підкріплює один одного [10].

В економічній літературі існує багато спроб роз'яснити виникнення і поширення ФПГ у деяких країнах. Відповідні стимули для підприємств вивчені, мабуть, найбільш ретельно. Серед цих стимулів слід виокремити такі: а) економія на технологічній структурі; б) економія на торговельних операціях; в) розподіл виробництва з метою зменшення ризиків; г) більші можливості НДДКР; д) використання податкових пільг одних підприємств іншими членами групи; е) більш активний вплив на ринок; є) неповні контракти [11, 12, 13, 14].

Зростання ефективності ФПГ обумовлено процесом інтеграції – отримана від цього додана вартість у подальшому перетворюється на капітал (капіталізується), забезпечуючи, таким чином, інтегрованій бізнес-структурі стійкість ринкових позицій. Інтеграція розглядається учасниками об'єднання як пошук

оптимальних підходів, що відповідають стратегічним цілям бізнесу. У наукових публікаціях наводяться такі приклади: розширення асортименту та збільшення обсягів виробництва продукції; вихід на нові ринки збуту або збільшення частки компанії на ринках, де її присутність фактично існує; набуття додаткових активів; реалізація перших публічних пропозицій (Initial Public Offering) або випуск облігаційних позик; забезпечення виплати доходних коштів власникам бізнесу [15, с. 136].

Світовий досвід підтверджує корпоративну ефективність об'єднання банківського та промислового капіталів. На такій основі ефект концентрації капіталу проявляється через прискорення обігу фінансових ресурсів, скорочення витрат за рахунок розвитку всередині ТНК систем взаємозаліків та платежів, збільшення частки активів у грошовій формі і мобільності їх розподілу, здійснення крупних угод, багатовалютних операцій [16, с. 28].

П. Буряк на основі аналізу інтеграційних процесів у сфері підприємництва, оцінки потенціалу та реального впливу інтегрованих підприємницьких структур на підвищення ефективності національної економіки в умовах світової глобалізації доводить, що процес створення в Україні зазначених структур (ІПС – за авторською аббревіатурою) є закономірним і має стати необоротним, оскільки досить точно відповідає і світовому досвіду реалізації інтеграційних процесів, і сучасним тенденціям формування корпоративного сектора в країнах, що розвиваються, і потребам інтеграції української економіки у світове господарське товариство. Отже, інтеграційні процеси, як зазначає науковець, мають отримати державну підтримку [17].

За словами П. Буряка, мотиваційними чинниками, що сприятимуть розвитку ФПП в Україні, є такі [18]: забезпечення керованості економічними процесами у великих корпораціях на базі створення внутрішнього фінансово-кредитного та промислового осередку, їх інноваційний розвиток на принципах самофінансування, а відтак забезпечення стабільного фінансового стану; створення нової системи самофінансування та зниження ризикованості й залежності від змін у ринковій

економіці; забезпечення конкурентоспроможності продукції і послуг, необхідної потужності у забезпеченні стабільного становища на ринках збуту; можливість використання сучасних досягнень у сфері менеджменту, маркетингу та забезпечення на цій основі високої ефективності господарювання.

Крім того, крупні корпоративні структури, що заповнюють нішу мезорівня економіки, у змозі «зрушити з мертвої точки» й вирішення завдань інноваційного порядку: упровадження, дослідне апробування новітніх технічних і технологічних рішень, їх упровадження та доведення до масового виробництва. Такі завдання під силу тільки крупним корпоративним структурам із високим ступенем концентрації кваліфікованої робочої сили та достатніми обсягами фінансування [19].

Проведений аналіз дозволив зробити такі висновки.

1. При об'єднанні банківського та промислового капіталів створюється новий, специфічний характер кругообігу грошових коштів, який виступає у формі промислово-фінансового капіталу. Такий капітал дозволяє одержувати прирощений дохід і значно підвищувати віддачу використаних ресурсів. У рамках транснаціональних об'єднань тимчасово вивільнені кошти однієї фірми можна направити у ті структурні одиниці великої корпорації, де відчувається їх дефіцит, а безвідсотковий кредит банківської установи – учасника об'єднання значно сприяє підвищенню фінансової стійкості всієї корпорації. Проте найбільший ефект від промислово-фінансової транснаціоналізації виявляється у тому, що об'єднання капіталів окремих фірм дає можливість здійснювати ефективні, масштабні інвестиційні проекти, які зазвичай не можуть здійснити окремі підприємства.

2. Зі створенням фінансово-промислових об'єднань вирішуються проблеми забезпечення надійного постачання і збуту продукції, зменшення неплатежів, налагодження взаєморозрахунків між її учасниками. Крім того, об'єднання промислових, фінансових, торговельних, страхових й інших підприємницьких структур створює умови для реалізації державних програм, підвищення конкурентоспро-

можності, детінізації економіки, застосування індикативного планування, посилення керованості економічними процесами. Внаслідок недосконалості владно-державного управління в Україні добре організований і керований зсередини крупний бізнес може сприйматись як один із реальних способів нейтралізації загроз для суспільства, які походять з бюрократизації, криміналізації, корумпованості тощо.

3. Вирішення проблем транснаціоналізації у вітчизняній економіці і інтеграції фінансового та промислового капіталів визначає необхідність комплексного аналізу діяльності ТНК і ФПГ. Ретельного дослідження потребує виявлення тенденцій, закономірностей розвитку відносин банківського та реального секторів у сучасних умовах української економіки. Такі дослідження уможливають прийняття оптимальних управлінських рішень у цій сфері, а відтак – підвищення ефективності фінансово-промислової транснаціоналізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 734 с.
2. Кизим Н. А. Концентрація економіки и конкурентоспособность стран мира / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. – Х. : ВІД ІНЖЕК, 2005. – 216 с.
3. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / за ред. Д. Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
4. Руденко Л. В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій / Л. В. Руденко. – К. : Кондор, 2004. – 480 с.
5. 2008 KOF Index of Globalization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://globalization.kof.ch/ctatic/pdf/rankings2008>.
6. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки : монографія / за заг. ред. В. Д. Лагутіна. – К. : КНЕУ, 2008. – 308 с.
7. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : у 2 т. / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін. ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. 2. – 2006. – 592 с.
8. Юданов А. Ю. Теория крупного предприятия и перспективы развития российской экономики [Електронний ресурс] / А. Ю. Юданов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 7. – Режим доступу : eur.ru/Documents/.../16822.asp.
9. Геец В. М. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками / В. М. Геец // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54–69.
10. Фоменко А. В. Становлення промислово-фінансових об'єднань в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01. / А. В. Фоменко. – К., 2001. – 19 с.
11. Grossman S. J. The Costs and Benefits of Ownership: A theory of Vertical and Lateral Integration / S. J. Grossman., O. D. Hart // Journal of Political Economy. – 1986. – Vol. 94. – №. 4. – P. 191–719.
12. Hart O. D. Incomplete Contracts and Renegotiation / O. D. Hart, J. Moore // Econometrica. – 1988. – Vol. 56. – №. 4. – P. 755–785.
13. Hart O. D. Property Rights and the Nature of the Firm / O. D. Hart, J. Moore // JPE. – 1990. – December. – Vol. 98. – № 6. – P. 1119–1158.
14. Tirole J. The Theory of Industrial Organization. – MIT Press, 1991. – 282 p.
15. Скарєднов Ю. В. Особенности и тенденции построения корпоративных структур в частном секторе экономики / Ю. В. Скарєднов // Управление корпоративными финансами. – 2008. – № 3 (27). – С. 134–143.
16. Красноженов Б. Организационно-экономические аспекты формирования корпоративных объединений / Б. Красноженов // Международная экономика. – 2006. – № 7. – С. 21–32.
17. Буряк П. Ю. Інтегровані підприємницькі структури: Перспективи розвитку в Україні / П. Ю. Буряк. – Львів : Логос, 2003. – 564 с.
18. Буряк П. Ю. Теоретико-методологічні основи інтеграційних процесів у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.06.01. / П. Ю. Буряк. – Львів, 2003. – 47 с.
19. Зайцева Н. В. Удосконалення управління промислово-фінансовими групами в умовах становлення прогресивних фінансових інститутів : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01. / Н. В. Зайцева. – К., 2005. – 22 с.